

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת דברים תשע"א
מספר 926מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

כי המשפט לאלוקים*

ירושת הארץ ומערכת המשפט – היילכו שניהם יחדיו?

פרשתנו פותחת בנאום ארוך של משה בשנת הארבעים לשהות עם ישראל במדבר וערב הכניסה לארץ. בראש דבריו עוסק משה רבנו בירושת הארץ, אלא שעניין זה נחתך בתיאור מערכת המשפט (א: יב-יח). במהלכו של תיאור זה אנו מוצאים קריטריונים למינוי שופטים (פס' יג) והתוויית דרך ראויה לעבודתם (פס' טז-יח). בתום סוגיה זו חוזר משה ומדבר על ירושת הארץ ומזכיר את עניין המרגלים. וכאן עולה התמיהה: מה עניין ירושת הארץ למצוות מינוי שופטים? מדוע נצרך משה לסטות מעניין ירושת הארץ ולדבר על מערכת המשפט דווקא? דומה, לעניות דעתי, שבכך משה מבקש להעביר מסר ברור מאוד, לפיו יש קשר בל ינותק בין הארץ למערכת המשפט. כדי להבין את הדברים לעומקם עלינו להתבונן בדברי רבן שמעון בן גמליאל האומר: "על שלושה דברים העולם עומד: על הדין על האמת ועל השלום שנאמר: אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם" (אבות א, יח).

לכאורה, ניתן להבין שרבן שמעון בן גמליאל מדבר על ערכים שונים, על שלוש אושיות נפרדות אשר יש בהן כדי ליצור חברה אנושית מתוקנת, אלא שבירושלמי (תענית ד, ב) אנו מוצאים זווית אחרת לבחינת דבריו:

ושלושתן דבר אחת הן, נעשה הדין, נעשה האמת, נעשה השלום. א"ר מנא ושלושתן בפסוק אחד "אָמַת וּמִשְׁפַּט שְׁלוֹם שְׁפִטוּ בְּשַׁעְרֵיכֶם" (זכריה ח: טז).

הירושלמי משנה את סדר הערכים מזה המובא במשנה באבות ומתחיל בדין. לגישה זו אין מדובר בשלושה ערכים נפרדים זה מזה, אלא בשלושה עקרונות השלובים זה בזה, כאשר הערך המוביל הוא הדין - היכן שיש דין תמצא אמת, והיכן שיש אמת יש שלום. מכאן שהגורם הראשון לקיומה של חברה מתוקנת מתחיל במערכת המשפט. אך כאן יש לתהות, מדוע? מה יש בתפקיד השפיטה שהופכו למושכל יסוד בכל חברה מתוקנת בכלל ובעם היהודי בפרט? תשובה לכך ניתן למצוא בפירושו של הרש"ר הירש (א: יז):¹

כאשר אתם פוסקים את הדין, אתם עוסקים במלאכת שמים. אין זה עניין שלכם, שאתם יכולים להשתמט ממנו כרצונכם, אלא המשפט הוא לא-לוהים, ומוטל עליכם להגשים אותו. משום כך אל תכבשו בלבכם פסק דין צודק ממורא בשור ודם, ומאידך יכולים אתם לסמוך על עזרת ה' שאתם עוסקים במלאכתו. וכך אמרו חכמים: "כל דין שדן דין אמת לאמיתו

* לע"נ תהילה-חיה בת מיכל אשר החזירה נשמתה למרום והיא בת ח' שנים. תנצב"ה.
1 רש"ר הירש (גרמניה, המאה ה-19), חמישה חומשי תורה, ספר דברים, ירושלים תש"ן.

וכו' מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית" (שבת י ע"א). כי המשפט מעצב אורח חיים אנושיים ונותן להם את הצורה שהבורא נתכוון לה בשעת הבריאה, שהרי לא נברא האדם אלא כדי שיגשים בחירות את רצון ה', ורק לצורך זה הניח הבורא את האדם בעולמו.

על טיב היחסים וקשר הגומלין שבין מערכת המשפט הארצית למערכת המשפט השמימית אנו מוצאים בפירושו של בעל "כתב סופר" (שמ' כא: א):²

כשיש דין למטה אין דין למעלה וכשאינן דין למטה יש דין למעלה,³ והכלל כל שיש תוכחה בעולם והדיינים מענישים לעוברי עבירה אז ה' מתנהג בחסד עמנו, אבל כשאינן דין ומשפט להכות באגרופ רשע ואין תוכחה, יש דין למעלה ומלך עליון יתברך שמו במשפט יעמיד ארץ... ונראה לי דלכן נקראים דיינים 'אלוהים', עד האלוהים יבוא דבר שניהם, כי צריכים לעשות דין ולא לרחם.

מכאן שהשופט, ביושבו על כס השיפוט, נוטל את תפקידו של הא-ל. הוא משמש ערכאת שיפוט במקום בית דין של מעלה, ואין בית דין של מעלה מוצא לנכון להתערב במקום ששופט עושה עבודתו נאמנה. בהקשר זה מוסיף הרש"ר הירש בפירושו:⁴ "כשם שעיוות דין פשע הוא כלפי אדם, כן הוא כלפי שמים".

עדיין נותרה השאלה: מה הקשר בין הארץ והמשפט? על הקשר שבין מערכת המשפט לזכותו של עם ישראל על ארץ ישראל אנו מוצאים בספרי לדברים:⁵

"צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ" מלמד שמינוי הדיינים כדי להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם.⁶

מסמיכות עניין עשיית הצדק וירושת הארץ בפסוק אחד, למד בעל המדרש שתפקידה של מערכת משפט ראויה היא להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם, בעוד מערכת משפטית לקויה יש בה כדי לעכב את הגאולה.⁷

מהלך זה יכול להאיר תמיהה דומה העולה בעניין תפילת העמידה. ובמאי עסקינן? לאחר ברכת קיבוץ גלויות – "תקע בשופר גדול לחרותנו", הייתה אמורה להופיע, על פי סדר הדברים והגיונם, ברכת ירושלים, שבצד הרעיוני היא המשך מתבקש לברכת קיבוץ גלויות. שכן, השלב הבא לאחר קיבוץ הגלויות הוא בניין ירושלים, וכי לאן תגיע כל הפזורה? תחת זאת מסדר התפילה קוטע את הרצף באמצעות שלוש ברכות,⁸ והראשונה שבהן עוסקת במערכת המשפט: "השיבה שופטינו כבראשונה". לכאורה, ההתעסקות בסדר המדיני לפני בניין ירושלים מפריעה לרצף הטבעי שבין קיבוץ גלויות לבניין ירושלים. אלא שאפשר שמסדר התפילה למד זאת ממה ומפרשתנו, וגם הוא בא להשמיענו את התלות שבין מערכת המשפט הראויה, להיאחזות שלנו בארץ. ברוח דברים אלה אומר גם ר' חנוך זונדל בהר"ר יוסף (ביאליסטוק המאה ה-19), בפירושו "עץ יוסף":⁹

וזה ידוע כי אין אנו נגאלין אלא בשביל המשפט כמאן דאמר "ציון בְּמִשְׁפָּט תִּפְדָּה" (יש' א: כז) וזה שאנו מבקשים "השיבה שופטינו כבראשונה". ואמר "והסר ממנו יגון ואנחה" על שם "וּבְמִשְׁלַל רָשָׁע יִאֲנַח עַם" (מש' כט: ב). כי במשול בנו (בימים הקדמונים) שופטים שאינם הגונים ונתעוותו הדיינים רבתה האנחה בנו, ומתוך שמישיב לנו שופטים הגונים נהפכה אותה אנחה לששון ושמחה.

ומסביר בעל "עץ יוסף" שכל עניין הגאולה תלוי במערכת המשפט, לכן קודם שאתה מגיע לירושלים הבנויה ולמלכות בית דוד התקן לעצמך מערכת משפטית ראויה והגונה.

² אברהם שמואל בנימין סופר (ברטיסלביה, המאה ה-19), ספר כתב סופר על חמישה חומשי תורה, תל אביב תשל"ה.

³ תנחומא (בוכר), פרשת משפטים, סימן ד.

⁴ שם, הערה 1.

⁵ פרשת שופטים, פסקה קמד.

⁶ כך מפרש רש"י את הפסוק בדברים טז, כ.

⁷ שבת, קלט ע"א; משנה, אבות ה, יא. על תפקיד הדיינים ראה שו"ת משפטי עזיאל, כרך ד, חושן משפט א.

⁸ ברכת "השבת המשפט", "ברכת המינים" וברכת "על הצדיקים".

⁹ סידור אוצר התפילות, פירוש עץ יוסף, ברכת השיבה שופטינו.

מפי הראשון לציון, הרב שלמה עמר, שמעתי פירוש לברכת "השיבה שופטינו כבראשונה". לפיו, בבקשתנו זו אין פנייתנו לימים עברו ולשופטים מסוימים,¹⁰ אלא זוהי בקשה על השופטים והדיינים שלנו, שיושבים היום ומכריעים בדין. ומה אנו מבקשים? לטעת בלב השופט את התחושה הראשונית שפיעמה בנפשו עת ישב הוא על כתיבת פסק הדין הראשון. אז, מטבע הדברים ונוכח אימת הדין והאחריות הרובצת לפתחו, ישב הדיין עם עצמו והתחבט איך לפסוק. לכו רטט בקרבו לפני כל הרשעה, וידיו רעדו לפני כל חיוב ממון, שמא תצא שגגה מתחת לידיו, אולי הוא טועה, או אולי נעלמה ראייה מעיניו, ואולי לא הבין את דברי הנאשם או העדים. תחושה זו אנו מבקשים שתהיה לשופט גם כאשר הוא כותב את פסק הדין במשפט המאה שלו ואת פסק דינו בפעם האלף.

צא ולמד כמה מערכת משפט בריאה ומתוקנת היא כלי ראשון במעלה לזכותנו על הארץ ולהחשת הגאולה. עתה נהירים דברי הנביא ישעיהו וקריאתו "ציון בְּמִשְׁפַּט תִּפְדָּה".

אלישי בן-יצחק, עו"ד
אלקנה

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

¹⁰ למשל: פירוש סידור תפילה לרוקח (נה) השיבה שופטינו, עמ' שמא, שמייחס את "השיבה שופטינו" למשה ואהרן, או שו"ת ציץ אליעזר (חלק יב סימן פ"ב) המדבר על שופטים על פי התורה.

